

Jovan Veselinov Žarko

AZ AUTONÓM VAJDASÁG SZÜLETÉSE

Emlékezések

Előszó a magyar kiadáshoz

E könyv tartalma azonos a szerb nyelvű kiadásával, ezért a magyar olvasónak csak azt mondhatnám el, hogy ebben a kiadásban helyreigazítottuk egyes szövegrészek sorrendjét. A szerb kiadás előszavában igyekeztem megmagyarázni, hogyan született meg ez a kissé szokatlan tartalmú könyv.

A mű egy részében ugyanis megkíséreltem rámutatni némely fontosabb eseményre a vajdasági demokratikus és forradalmi munkásmozgalom kifejlődésében, mégpedig e mozgalom megindulásának és tartamának egy hosszabb történelmi korszakában. Itt az egyes időszakokban kifejtett harcról és tevékenységről van szó, az újabbkori útkeresésekről, hogy végül az összes nemzetek és nemzetiségek együttes harcában, a jugoszláv forradalomban megjeljük az utat Vajdaság helyzetének helyes megoldásához. Rámutatunk arra, hogyan határoztuk meg az alapelveket, és hogyan találtuk meg a konkrét megoldásokat a nemzetek és nemzetiségek együttélésére, melyek mindenben egyenjogúak és egyenlők lesznek a szocialista autonóm társadalmi-politikai közösségben.

Mindazt, amink ma van, sok-sok súlyos harc árán vívtuk ki, melyekben nemzedékek vettek részt. Számos akadályt, tévhitet, kétséget, mindenekelőtt pedig tartományunk reakciós sovíniszta és ellenforradalmi erőinek befolyását kellett leküzdeni. Csak miután mindezt áttekintjük, nyerünk helyes képet a Vajdaság dolgozó népe által folytatott harc jelentőségéről és nagyságáról, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ez a Vajdaság a régi társadalom összes létező ellentmondásaival volt terhes.

Mindaz, amit máig elértünk, annak a harcnak eredménye, amelyet évtizedekig folytatott a munkásosztály és a többi dolgozó, élcsapatának, Jugoszlávia Kommünista Pártjának vezetésével. E harc eredményeiről büszkén szölnk magunknak is, másoknak is.

Legyenek az emberek, a nemzetek és nemzetiségek szabadok, mindenben egyenlők és egyenrangúak. Akkor majd könnyen megtalálják mindazt, ami közelebb hozza egymáshoz és egyesíti őket, mindazt, ami mindnyájukra nézve közös. A szabad embereket közel hozzák egymáshoz az új termelési viszonyok, az öngazgatású szocializmus, a proletár nemzetköziség lényegének maradéktalan gyakorlati megvalósításáért vívott küzdelem. Ilyen alapokon kovácsolódik a dolgozó emberek közössége mind Vajdaságban, mind pedig az egész Jugoszláviában.

A létrejött közösség, melyet joggal hangoztatunk és ápolunk, honi tulajunk minden jellegzetességét magában foglalja. Ez a közösség nem sorvasztja el senki egyedi sajátosságait, nem vesznek el benne a nemzetek és nemzetiségek; ez a közösség még inkább ösztönöz és lehetőséget nyújt arra, hogy mindenki sajátos teremtőereje a legnagyobb mértékben kifejlődjék. Közösségünk alapja, összetartó ereje a meglévő társadalmi, termelési és nemzetek közötti viszonyokban az, hogy tiszteletben tartjuk minden nemzet és minden nemzetiség egyediségét, valamint az a felfogás és hit, hogy mindegyiknek megvan a maga külön helye és feladata az általános fejlődésben és tulajdon előrehaladásában, s hogy minden nemzet és nemzetiség hozzáadja a maga részét a közös élethez.

Az emberek egymáshoz való közeledése a munka folyamatában, az anyagi termelésben szükségszerűen a nemzetek és nemzetiségek kulturális közeledéséhez vezet. Mégis, Vajdaság művelődési életének gazdaságát a tartomány sokfélesége, soknemzetiségű jellege jelenti. Ez az alapvető jellegzetessége művelődési életünknek.

E kiadás alkalmából sem sikerült sok olyan emberről szólnom, akiket a mozgalomban megismertem, s akikről legalább valamit föl kell jegyezni, mert munkájukkal kiérdemelték, hogy ne merüljenek feledésbe. Közöttük nem csekély számban vannak olyanok is, akikről már csak néhány életben maradt elvtárs szolgálhat adatokkal. Kötelességünk megemlékezni elesett vagy elhalt elvtársainkról és bajtársainkról.

Meglehetősen hosszú munkásmozgalmi múltam során dolgoztam és találkoztam komunistákkal hazánk minden vidékéről, minden nemzet és nemzetiség soraiból voltak elvtársaim és barátaim. Nem firtattuk akkor, hogy ki hova való – kommunisták voltunk. Ez elég volt ahhoz, hogy a pártéletben mindenben szót értsünk. Sok-sok emberarcra emlékszem a négyévi moszkvai tanulmányok, a tízéves Sremska Mirtočica-i és lepoglavai raboskodás, a népfelszabadító harc és a háború utáni újjáépítés időszakából. Ha még futja időből, írok majd róluk mint emberekről és forradalmárokról.

Mint az olvasó látni fogja, ebben a könyvben keveset beszélek tábornokokról, politikai biztosokról, elnökökről és titkárokról, akikről pedig mindenképpen írni és beszélni kell, mert forradalmunk leginkább előretolt állásaiban voltak. Az volt a szándékom, hogy olyan egyszerű, de mégis külö-

nős embereket rajzolk meg, akiket forradalmunk vetett a történelmi események felszínére. Alakjukon keresztül ki akartam fejezni népfelszabadító, forradalmi mozgalmunk erejét, e mozgalom hatását a tömegek öntudatára, amiből új erkölcs és tömeges hősiesség született. Ezek az egyszerű, de különös emberek forradalmi mozgalmunk legfőbb kincse. Végtére is mindnyájan egyszerű emberek vagyunk, Titótól kezdve a közkatonáig, aki különböző történelmi időkben, mind a mai napig, lelkiismeretesen teljesítette kötelességét a forradalom rendjében, beleértve a leg-egyszerűbb teendőket is. E hadrenden kívül senki semmit nem tehet népe és osztálya ügyéért, de azon belül – mint a költő mondja – ki-ki a szabadság egy-egy magját ejti a történelem zsákjába. Ebben a zsákban ott vannak azok a magok is, melyeket az én barátom, Flekica apó, az írástudatlan béres hullatott bele.

Ezért nem nehéz megérteni magatartásomat azok iránt, akikről írok. A viharos időkben született elvtársi kapcsolatot és barátságot sosem lehet elfelejteni, nem cserélhető fel az semmivel. Egyforma emberek testvériesült nemzedékeiről van szó, akik abban voltak egyenlők, hogy mindenkinek megvolt a maga helye az emberi szabadságért küzdő harcosok nagy seregében, s hogy érezték, erejük és képességeik szerint mindannyian hozzájárulnak a győzelemhez. Elestek a jobb jövőért, meghaltak – ha kellett – egymásért.

Mint ismeretes, a forradalmi átalakulás nálunk nem fejeződött be 1945-ben, amikor hazánk területén elhallgattak az ágyúk és megálltak a harckocsik. A harc az új társadalmi viszonyokért teljes hévvel folytatódott, tart ma is, tartani fog holnap is. A forradalom idősebb nemzedékeihez fiatalabbak csatlakoztak. Újabb egyszerű, de különös emberek nőttek fel, akik az öngazgatású szocializmusért vívott mindennapi harcban forradalmunk ügyét viszik tovább. Ezeknek az egyszerű embereknek ma éppúgy hinnünk kell, amint tegnap hittek nekünk. A fiataloknak teret kell engedni, amelyben szabadon mozoghatnak, növekedhetnek és alkothatnak. Marko Peričin-Kamenjar, Tito hadseregének egyik legjobb hadosztályparancsnoka, talán ma is kocsikerekeket és saroglyákat gyalulna szülőfalujában, Grgurevciben, ha elvtársai nem ismerték volna fel és nem méltányolták volna hadvezetői hajlamait és képességeit. S Marko esete, természetesen, nem egyedülálló. Az egyszerű, de különös emberek soraiból így nőttek ki egyéb kádereink is.

A mozgalom, a párt gyermekei vagyunk mi mindnyájan.

Még inasként olvastam és hallottam az Aleksandar régens elleni merényletről: Spasoje Stejićről, Csáki Lajosról és a többiekről. Akkor persze nem voltam képes megítélni tettüket, de gyermeki emlékezetembe vésődött hősi magatartásuk. A munkásmozgalom vértanúi voltak ők az én szememben. Amikor 1931-ben rabként áthelyeztek a Sremska Mitrovica-i fegyintézetbe, alig vártam, hogy lássam Spasojét és Lajost. Az elvtársaktól megtudtam, hogy a raboskodás súlyos feltételei közt, magánzárkában, bilincsekben sínylődve és más bántalmazásokat elszenvedve, mindketten lelkibetegekké váltak. Azt mondták, hogy Csákit, az 1929. évi éhségstrájk után, egy csoport elvtárssal átvezényelték a lepoglavai fegyházba, Stejić pedig ott van a szomszédos cellában a kommunistákkal, s már másnap láthatom.

Az újonnan jöttek csoportját magánzárkába csukták, de Spasoje már hallott valamit rólunk. A reggeli sétán találkoztunk, és szívélyesen köszöntünk egymásnak. Az orosz októberi forradalom és a magyar kommün e katonája még nem veszítette el kedélyét, de szellemileg teljesen megtört volt. Nem is lehetett más sorsa annak a rabnak, aki bilincsbe verve hét évet töltött magánzárkában.

Alig köszöntöttük egymást s váltottunk néhány szót, Spasoje, mintegy bizalmasan, valami fontos dolog elmondásába kezdett:

– Tudod, Đoko, azt a merényletet, azt az egészet én terveztem ki. A pártnak ehhez semmi köze. Senki se vádolhatja a pártot amiatt, amit én önszántamból csináltam...

Úgy mondta ki e szavakat, mintha nem hordta volna magán ügyis a vértanú jegyeit. Később a párt iránt érzett leplezetlen büntudattal számtalanszor megismételte ezt.

Úgy viselkedett, mintha ő volna a legfiatalabb közöttünk. Mindenkinek segíteni akart. Ott sürgölődött a beteg elvtársak körül és mondogatta: Ha szükséged van valamire, én mindig itt vagyok.

Csáki Lajos évekig közönséges bűnözőkkel volt együtt vértanúhalála előtt. A börtönőrök nemcsak a „veszedelmes merénylet” látták benne, hanem a magyart is, akit már csak azért is, mert anyja magyarnak szülte, külön tortúrának kellett alávetni.

Csáki Lajossal csak 1935-ben találkoztam a lepoglavai börtönben, a politikai elítéltek egyik lázadása után. Akkor a többi közt követeltük, hogy Lajost helyezték át a kommunista rabok valamelyik cellájába. Mindnyájan odasereglettünk az apró és magatehetetlen öregember köré, akit megtört a raboskodás. Elsőnek Moša Pijade lépett hozzá. Sokáig maradtak összeölkezve, könnyel a szemükben. A két régi elvtárs és jó barát, több évi közös raboskodás után, ismét találkozott. Lajos nagy, ősz bajusza a fél

arcát eltakarta. Csonttá-bórré soványodott. Ebben az apró testben, elkínzott lélekben nem tudták megölni a munkásosztály győzelmébe vetett hitet. Mindnyájan sovány kezét szorongattuk. Alakja egyszer csak fölénk magasodott. Lajos egy padra lépett föl, hogy üdvözljön bennünket. S mert ismerte a rabok szenvedéseit, mintha bátorítani akart volna bennünket: Ne féljetek, elvtársak, eljön a mi időnk is, mondta.

A lázadás idején naponta gyűléseket tartottunk, s ezeken követeléseinkről, valamint a börtönigazgatóság és az igazságügyminisztérium magatartásáról beszéltünk. Lajos gyakran jelentkezett szólásra. A hajdani takács és sok sztrájknak, valamint a proletariátus egyéb akcióinak megszervezője, most is tüzzel, határozott szónoki készséggel beszélt, de nem összefüggően. Szavait mintha a mezőgazdasági munkásokhoz intézte volna, azokhoz, akiket valaha harcba hívott. Sosem mulasztotta el a végén – rossz szerb-séggel – hozzátenni: Ne féljetek, eljön a mi időnk is!

A jobb életfeltételekért folytatott harcunkat brutálisan elfojtották. Egy csetnikekből álló csendőrzászlóalj, amely Horvátország egy részében, főként Zagorjében garázdálkodott, 1935 derekán, egy reggel behatolt a fegyintézetbe. A banditák, minden magyarázat nélkül, puskatussal ütlegetni kezdték a még álmos rabokat. Sokan véreztek ezektől az ütlegektől, egyeseknek eltört a bordájuk, de revolverlövés és sebesült elvtárs kiáltása is hallatszott. Kettesével összekötöztek, majd a hosszú folyósókon, a csendőrök és poroszlók sorfala közt (ezek ütöttek, ahol értek), letereltek bennünket az udvarra. Az ütlegetés itt folytatódott. Már elő voltak készítve a vagonok, hogy átszállítsanak bennünket egy másik börtönbe. (Visszavittek bennünket Sremska Mitrovicára.)

Đorđe Jovanović Jarac belgrádi tanárral voltam összekötözve, aki a kosmaji partizánosztag politikai biztosaként esett el később a népfelszabadító harcban. A csendőrök megtudták, hogy az elmúlt háborúk egyik ezredésének a fia, ezért még kíméletlenebbül verték az udvarban, s szidták az áruló anyját. Miközben ütlegettek, állandóan ezt darálták: elárultad apádat, a királyt, a hazát, mi közöd ezekhez a rablókhoz, akik meg akarják semmisíteni mindazt, ami szerb.

Amikor a banditák egy percre eltávolodtak tőlünk, odajött hozzánk Dinić a jóindulatáról ismert őr. – Lám, mit csináltak veletek ezek a dögök – mondta halkan. Körülnéztem a megkötözött elvtársak között, de nem láttam Lajost. Megkérdeztem Dinićet: Hol van az öreg Csáki, megverték-e nagyon? – Ő nem megy veletek, a bűnügyi elítéltekkel marad. Az igazgató (Petrović) rendeletére magánzárkába csuktuk – A kérdés másik részére az őr nem válaszolt.

Jó egy évvel a lepoglavai vérengzés után a mitrovicai börtönben értesültünk róla, hogy Csáki Lajos meghalt Lepoglaván. Belefulladt a fürdőkádba. Az igazgatóság úgy magyarázta halálát, hogy parancsot adtak egy

bűnügyi elítéltek, segédkezzen neki a fürdésnél, de az magára hagyta a fürdőben. A mindnyájunk által szeretett elvtárs testi ereje már teljesen megfogyatkozott, s most a víz is elgyöngítette, így aztán nem tudott kijutni a teleömlő kádból.

Ilyen szomorúan fejezte be hősi, vértanúi életét Csáki Lajos, a rettenthetetlen proletárharcos.